

Η θετικιστική θεωρία για το κράτος

Ο ορισμός του Jellinek και τα προβλήματά του

Γεώργιος Μπαστούνας, Νομική Σχολή ΑΠΘ

Το κράτος αποτελεί μία έννοια, η οποία από τις απαρχές της έχει δεχθεί ποικίλες θεωρήσεις και ορισμούς. Ένας από τους σημαντικότερους ορισμούς που αναπτύχθηκαν και ο οποίος επέδρασε δραστηρικά στην νομική σκέψη είναι ο ορισμός του Γερμανού θετικιστή Georg Jellinek.

Ωστόσο, ο ορισμός του Jellinek δεν αποτελεί ένα παρθενικό ορισμό. Η έννοια του κράτους αποτέλεσε αντικείμενο ενός εκ βαθέων πολιτικού στοχασμού ήδη από την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα^[1]. Έτσι, ο ορισμός του κράτους απασχόλησε ιδιαίτερα δύο μέγιστους διανοητές της ελληνικής αρχαιότητας, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, οι οποίοι αναζήτησαν, υπό διαφορετικές οπτικές γωνίες, το άριστο πολίτευμα για την πόλη-κράτος. Χαρακτηριστικά, ο Αριστοτέλης στα «Πολιτικά» του, δίνει στο κράτος τον ορισμό: «Κοινωνία, που σχηματίζεται από περισσότερες κωμοπόλεις είναι τέλεια πόλις, η οποία (...) είναι αντάρκης καθ' όλα, σχηματίστηκε δε για την επιβίωση και υπάρχει για τη ζωή των πολιτών». Όμως και ο Κικέρων, διατυπώνει δια στόματος Σκιπίωνος του Αφρικανού τον ορισμό «Πολιτεία (*rei publicae*) είναι η υπόθεση του λαού (λαός: όχι πλήθος ανθρώπων τυχαία συναθροισμένων, αλλά πολυπληθής ομάδα, την οποία συνέχει συναίνεση δικαίου και κοινότητα συμφερόντων».

Ο Georg Jellinek θεωρείται ως ένας από τους σπουδαιότερους εκπροσώπους του γερμανικού τόσο πολιτειολογικού, όσο και συνταγματικού θετικισμού. Ο ίδιος με ιδιαίτερη διορατικότητα, αλλά και ευσυνειδησία, προσπάθησε να επιλύσει μία ποικιλία προβλημάτων

που ανέκυπταν μέσα από τη μελέτη του κρατικού φαινομένου. Αυτή η συστηματοποίηση στη μελέτη του κρατικού φαινομένου, τον οδήγησε, με γνώμονα τις θετικιστικές του απόψεις και αντιλήψεις σε ένα ορισμό για το κράτος, ο οποίος έθεσε ένα βασικό θεμέλιο λίθο για τη μελέτη του πολιτειολογικού φαινομένου.

Προτού αναλυθεί ο ορισμός του Jellinek, αξίζει να αναφερθεί μια αρχή που διέπει το όλο έργο του Jellinek. Ο ίδιος ερχόμενος σε αντίθεση με τον ιδεότυπο τύπο, που πρέσβευε, ότι στόχος είναι η ανεύρεση του «άριστου κράτους», υποστήριξε ότι ο στόχος αυτός ενδιαφέρει την πολιτική και όχι την Πολιτειολογία, την οποία χαρακτηρίζει θεωρητική επιστήμη. Αντ' αυτού έφερε στο προσκήνιο τον εμπειρικό τύπο, θεωρώντας ότι αντικείμενο της Πολιτειολογίας «είναι και παραμένει το είναι, και όχι εκείνο που –ιδανικά– πρέπει να είναι, δηλαδή ο δεδομένος κόσμος και όχι αυτός που πρέπει να δημιουργηθεί»^[2]. Αυτός ακριβώς ο εμπειρικός τύπος κατευθύνει το σύνολο του έργου και του ορισμού του.

1. Εισαγωγή στον ορισμό του Jellinek^[3]

Ο Georg Jellinek, ο οποίος υποστηρίζει τη θεωρία των δύο πλευρών του κράτους, δέχεται μια αντίστοιχη διπλή μέθοδο για την εξέτασή του. Αντιμετωπίζει λοιπόν το κράτος ως νομικό φαινόμενο, χωρίς, ωστόσο, να αγνοεί ή να παραγνωρίζει το γεγονός, πως η διαμόρφωση του κρατικού φαινομένου οφείλεται σε

« Ο ορισμός του κράτους απασχόλησε ιδιαίτερα δύο μέγιστους διανοητές της ελληνικής αρχαιότητας, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. »

[1] Κ. Γ. Μαυριάς, Συνταγματικό δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2005, σελ. 59 επ.

[2] Α. Ράικος, Γενική πολιτειολογία και συνταγματικό δίκαιο Ι, Εκδόσεις Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σελ. 74 επ.

[3] G. Jellinek, Allgemeine Staatslehre, Εκδόσεις Hermann Gentner Verlag, Darmstadt, 1960.

Θεωρία του Δικαίου

μια μακροχρόνια και πολύπλοκη ιστορική διαδρομή^[4]. Συνεπώς, στην προσπάθειά του να αποδώσει τον ορισμό της πολιτείας, διατύπωσε δύο ορισμούς: έναν κοινωνιολογικό και ένα νομικό^[5]. Συγκεκριμένα, δέχεται την κοινωνιολογική μέθοδο για την εξέταση της κοινωνιολογικής πλευράς (κοινωνιολογικής φύσης) του κράτους και τη νομική μέθοδο, για την εξέταση της νομικής πλευράς (νομική φύση) του κράτους^[6].

Ο κοινωνιολογικός ορισμός του Jellinek αποδίδει την πολιτεία ως μια ενότητα ανθρώπων, που ζουν σε ορισμένη χώρα και η οποία είναι σπλισμένη με πρωτογενή εξουσία. Συνεπώς ο κοινωνιολογικός ορισμός περιλαμβάνει τις έννοιες, μιας ενότητας προσώπων, της χώρας, καθώς και της πρωτογενούς εξουσίας.

Ο νομικός ορισμός, περιλαμβάνει πέρα από την χώρα και την πρωτογενή εξουσία, επιπλέον δύο ακόμη βασικά στοιχεία, τον λαό και τη νομική προσωπικότητα. Έτσι, με νομικά –πλέον– κριτήρια χαρακτηρίζει την πολιτεία ως τον λαό, που ζει σε μια ορισμένη χώρα και ο οποίος είναι οργανωμένος σε νομική προσωπικότητα, εξοπλισμένος με πρωτογενή εξουσία. Ο θετικιστικός αυτός περιορισμός του κράτους ως νομικού προσώπου, επηρέασε σημαντικά την σύγχρονη και την μεταγενέστερη πολιτειολογική σκέψη, όχι μόνο στη Γερμανία, αλλά και στην Γαλλία και την Ιταλία, καθώς και την Ελλάδα.

Από τον παραπάνω (νομικό) ορισμό προκύπτουν εμφανώς τα 4 βασικά στοιχεία του κράτους: α) ο λαός, β) η χώρα, γ) η πρωτογενής εξουσία και δ) η νομική προσωπικότητα.

A) Λαός^[7]

Ο λαός αποτελεί το πρώτο εννοιολογικό στοιχείο της έννοιας του κράτους. Ως λαός νοείται το σύνολο των ανθρώπων, που ζουν και υπάρχουν στην χώρα, αποτελώντας μέλη του κράτους. Ο κάθε άνθρωπος που υπάρχει στην έννοια του λαού αποτελεί μέλος ενός συλλογικού υποκειμένου, που είναι η πηγή εξουσίας στο κράτος.

Ο λαός διαθέτει στο έργο του Jellinek δύο μορφές. Αφενός, εμφανίζεται ενεργητικά ως

το υποκείμενο της κρατικής εξουσίας, καθώς αποτελεί στοιχείο του κράτους συνεχώς εντασσόμενο σε αυτό και αυτοτελή ενεργητικό και δημιουργικό παράγοντα του πολιτικού «γίγνεσθαι»^[8]. Αφετέρου, εμφανίζεται παθητικά ως ο δέκτης, δηλαδή το αντικείμενο της κρατικής εξουσίας, που υπόκειται σε αυτήν (εμφανίζεται μάλιστα με την έννοια του «πυκνού»). Επομένως, ο λαός τίθεται, όχι μόνο ως προσδιοριζόμενο από την κρατική βούληση, αλλά και ως προσδιορίζων τη βούληση αυτή, όργανο, αποτελώντας κατ' αυτόν τον τρόπο τόσο μέρος, όσο και μέλος του κράτους.

Ο Jellinek δίνοντας αυτόν τον παραπάνω ορισμό στο λαό και αποδίδοντας του έτσι διπλή ιδιότητα ήρθε σε ρήξη με τις απολυταρχικές θεωρίες, που υποστήριζαν, ότι για την ερμηνεία της έννοιας του λαού αρκούσε μονάχα το αντικειμενικό στοιχείο. Ο ίδιος υποστήριξε, ότι είναι αδύνατη η συγκρότηση του κράτους από το λαό μόνο ως αντικείμενο της κρατικής εξουσίας. Δικαιολογητικός λόγος αυτής της άποψης ήταν, ότι ένα άθροισμα υπηκόων, δηλαδή ανθρώπων οι οποίοι δεν δρουν ενεργητικά, αλλά απλώς υπόκειται στο αντικειμενικό καθεστώς ως πειθήνια όργανα, δεν μπορεί να υπάρξει. Και γιατί με αυτό τον τρόπο τείνει να καταλυθεί ένα βασικό και κείριο συστατικό στοιχείο του λαού, η ενότητα. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε, ότι για να στηρίξει τον συλλογισμό, αφορμάται από τον Αριστοτέλη και τα «Ηθικά Νικομάχεια» αυτού, υποστηρίζοντας, ότι μόνο οι ενεργοί πολιτικά άνθρωποι μπορούν να θεμελιώσουν την έννομη τάξη της πολιτείας.

Βασική, ωστόσο, προϋπόθεση για να υπάρξει η παραπάνω ιδιότητα είναι αφενός ο κρατικός αυτοπεριορισμός και η αντίστοιχη αναγνώριση της νομικής προσωπικής σφαιράς του ατόμου. Έτσι το διπλό αυτό σχήμα οδηγεί στη θεμελίωση δύο βασικών πυλών. Αφενός δηλώνουν, ότι αναγνωρίζεται μια σφαίρα δράσης του ατόμου, στην οποία το κράτος αγγίζει τα όριά του και δεν μπορεί να ασκεί εξουσία με

« Ο νομικός ορισμός, περιλαμβάνει πέρα από την χώρα και την πρωτογενή εξουσία, επιπλέον δύο ακόμη βασικά στοιχεία, τον λαό και τη νομική προσωπικότητα. »

[4] Ε. Β. Βενιζέλος, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2008, σελ. 306

[5] Δ. Θ. Τσάτσος, Πολιτεία, Εκδόσεις Γαβριηλίδης, Αθήνα, 2010, σελ. 190

[6] Α. Ράικος, ό.π., σελ. 60

[7] Δ. Θ. Τσάτσος, Πολιτεία, ό.π., σελ. 191 επ., Γ. Πάσχος, Κράτος δικαίου και πολιτική, Εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα, 1991, σελ. 68 επ.

[8] Δ. Θ. Τσάτσος, Συνταγματικό δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1994, σελ. 99.

Η θετικιστική θεωρία για το κράτος

αποτέλεσμα να περιορίζεται. Αφετέρου, δηλώνουν ότι το κράτος αναγνωρίζει στο άτομο το δικαίωμά του να εξυπηρετεί τα συμφέροντά του, επιτελώντας λειτουργίες που θεωρούνται νομικά ως κρατικές.

Από τα παραπάνω, προκύπτει, ότι το κράτος, προκειμένου να πετύχει τον στόχο του, προέβη σε παροχή ορισμένων δικαιωμάτων στον πολίτη, που οδηγεί στη διαμόρφωση τριών καταστάσεων ή κατ' άλλη διατύπωση νομικών καθεστώτων^[9].

Αρνητική κατάσταση (status negativus)

Το αρνητικό νομικό καθεστώς ερμηνεύεται με την έννοια, ότι τα άτομα διαθέτουν σφαίρα ελεύθερης δράσης με νομικά απαγορευμένη την κρατική παρέμβαση. Το καθεστώς αυτό αποτελεί μία περιορισμένη μορφή ελευθερίας.

Ενεργητική κατάσταση (status activus)

Το ενεργητικό καθεστώς αποδίδει το πεδίο, όπου το άτομο ως μέλος του λαού δικαιούται σε ενεργή πολιτική δράση, δρώντας ως μέλος και ως όργανο του κράτους. Με αυτόν τον τόπο αναπτύσσεται ποιοτικά η σχέση μεταξύ ατόμου και κράτους.

Θετική κατάσταση (status positivus)

Το θετικό καθεστώς αποδίδει την υποχρέωση της πολιτείας σε παροχή ή ενέργεια. Τα άτομα αποκτούν το δικαίωμα να χρησιμοποιούν τους πολιτικούς θεσμούς ή να ζητούν την ενεργοποίησή αυτών για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους.

Αξίζει, τέλος, να αναφερθούν αναφορικά με την έννοια του λαού, ορισμένες επιπλέον βασικές επισημάνσεις.

Ο λαός ως έννοια είναι έννοια στενότερη συγκριτικά με τους ανθρώπους, που ζουν σε ορισμένη χώρα. Σε καμιά περίπτωση όλοι οι άνθρωποι που ζουν σε μια χώρα αποτελούν και συνθέτουν την έννοια του λαού. Το νομικό πλαίσιο του κράτους είναι αυτό που θέτει τα όρια με τα οποία ένας άνθρωπος μπορεί να ενταχθεί στην έννοια του λαού.

Παράλληλα, ο λαός ως έννοια διαφέρει σημαντικά και από την έννοια του έθνους. Το έθνος, σε αντίθεση με το λαό, που μπορεί να περιλαμβάνει μία ευρύτερη κατηγορία ανθρώπων, περικλείει στο πεδίο του ανθρώπους

με κοινή καταγωγή γλώσσα και πολιτισμό. Ορίζεται χαρακτηριστικά, ότι αποτελεί μία πλειονότητα ανθρώπων, οι οποίοι ενώνονται με μία πλειονότητα κοινών, ιδιαίτερων πολιτισμικών στοιχείων και ένα κοινό ιστορικό παρελθόν^[10].

Αξίζει τέλος, να αναφερθεί κάτι, που ενδελεχώς θα αναλυθεί παρακάτω, στην κριτική του ορισμού. Ο Jellinek εμμένει στον όρο «λαός» και δεν χρησιμοποιεί, σε κανένα σημείο του έργου του, τον όρο «κοινωνία». Επιμένει, δηλαδή σε μια πλασματική πολιτική ενότητα, με το να αρνείται την κατάτμηση του λαού σε ανταγωνιστικές μεταξύ τους κοινωνικές ομάδες, με αποτέλεσμα να μην δέχεται την ανταγωνιστικά δομημένη κοινωνία^[11].

Β) Χώρα^[12]

Η χώρα αποτελώντας το δεύτερο εννοιολογικό χαρακτηριστικό του κράτους, αποδίδεται ως η επικράτεια, η εδαφική, δηλαδή, έκταση πάνω στην οποία αναπτύσσεται η σχέση εξουσιαστή και εξουσιαζόμενων. Τα όρια αυτής συμπίπτουν με τα όρια ισχύος των επιταγών της πολιτείας. Μπορεί, ωστόσο, η έννοια της χώρας να επεκτείνεται και εκτός των ορίων της επικράτειας, περιλαμβάνοντας τους διαμένοντες εκτός της πολιτείας υπηκόους. Αυτό συμβαίνει, καθώς η έννοια της πολιτείας είναι συνυφασμένη με την ανθρώπινη βούληση για τη συγκρότηση του κράτους, εξού και η μεταβίβαση κάποιων ανθρώπων στο εξωτερικό δεν καταλύει την αρχική της σχέση με το κράτος.

Το νομικό καθεστώς της χώρας, όντας διττό, διακρίνεται τόσο σε υποκειμενικό, όσο και σε αντικειμενικό status.

Το υποκειμενικό status, προσδίδει στην έννοια της επικράτειας έναν υποκειμενικό ρόλο στην άσκηση της εξουσίας, αποτελώντας κατά κόρον ένα συστατικό στοιχείο της ασκούμενης εξουσίας. Το υποκειμενικό αυτό καθεστώς μπορεί να εξειδικευτεί σε 2 κατευθύνσεις. Η πρώτη κατεύθυνση (αρνητική) απαγορεύει σε κάθε δύναμη, που δεν υπόκειται στο κράτος, να ασκεί την εξουσία στο συγκεκριμένο χώρο, αν πρώτα δεν έχει λάβει τη ρητή άδεια από το κράτος. Η δεύτερη κατεύθυνση

« Ο λαός ως έννοια διαφέρει σημαντικά και από την έννοια του έθνους. »

^[9] Δ. Θ. Τσάτσος, Πολιτεία, ό.π., σελ. 193, Γ. Πάσχος, ό.π., σελ. 76 επ.

^[10] Α. Ράικος, ό.π., σελ. 102

^[11] Δ. Θ. Τσάτσος, Συνταγματικό δίκαιο, ό.π., σελ. 94.

^[12] Δ. Θ. Τσάτσος, Πολιτεία, ό.π., σελ. 194 επ., Γ. Πάσχος, ό.π., σελ. 67 επ.

Θεωρία του Δικαίου

(θετική) εντάσσει όλα τα πρόσωπα που υπόκειται σε μια χώρα στην αντίστοιχη κρατική εξουσία.

Από την άλλη, το αντικειμενικό status ερμηνεύει την επικράτεια ως «η σκηνή επί της οποίας παίζει το ρόλο της η εξουσία», όπως παραστατικά αποδίδει ο Jellinek τον χώρο άσκησης της εξουσίας.

Τέλος, η χώρα προσδιορίζεται ως μια «αναγκαία στιγμή του κράτους ως υποκειμένου» και παράλληλα, ως υλική / εμπράγματο προϋπόθεση της εξουσίας, η οποία όμως ασκείται πάντα ως σχέση κυριαρχίας (imperium) επί προσώπων και όχι ως σχέση κυριότητας (dominium) επί πραγμάτων. Κατ' ακολουθία, το κράτος δεν μπορεί να ασκεί εξουσία πάνω στο έδαφος, χωρίς τη μεσολάβηση προσώπων, τα οποία υπόκεινται σε αυτήν^[13].

Γ) Πρωτογενής εξουσία^[14]

Τρίτο στοιχείο του ορισμού αποτελεί το στοιχείο της κρατικής εξουσίας. Η κρατική εξουσία την οποία χρησιμοποιεί εδώ ο Jellinek για να συνθέσει τον ορισμό του κράτους είναι μία πρωτογενής εξουσία, η οποία δε αντλεί την ισχύ της από καμιά άλλη δύναμη, δηλαδή δεν πηγάζει, αλλά ούτε υπόκειται σε άλλες εξουσίες. Προέρχεται και υπόκειται αποκλειστικά στο δικό της υποκείμενο. Το ουσιώδες χαρακτηριστικό αυτής είναι η ικανότητα αυτοοργάνωσης και αυτοκυβέρνησης έχει δηλ. η ίδια την οργάνωση, η οποία στηρίζεται σε ίδιο Σύνταγμα, σε Σύνταγμα δηλαδή που δεν χωρείται από άλλη δύναμη^[15].

Παράλληλα, η εξουσία αυτή είναι ακαταγώνιστη με την έννοια ότι έχοντας το μονοπώλιο του εξαναγκασμού, μπορεί να εξαναγκάζει σε συμμόρφωση κάθε δέκτη των απόλυτων επιταγών, που η ίδια παράγει. Από αυτό το στοιχείο αποδίδεται ευκρινώς η κυριαρχία –και μάλιστα η απόλυτη– αυτής της εξουσίας, η οποία διακρινόμενη μπορεί να αποδοθεί, τόσο στην εξωτερική κυριαρχία, την επιβολή δηλαδή σε άλλα κράτη της αποχής τους από παρεμβατικές ενέργειες στο εσωτερικό αυτής, όσο και στην εσωτερική, με την έννοια της αντιστοίχισης της κοινωνικής ζωής και διαβίωσης στις επιταγές αυτού.

Ως τρίτο χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της εξουσίας αποτελεί το ενιαίο και αδιαίρετο αυτής. Η ενότητα της εξουσίας εμφανίζεται και εκφράζεται άλλοτε στο πρόσωπο του μονάρχη και άλλοτε στο πρόσωπο του λαού. Προσδίδει μάλιστα στη διάκριση των λειτουργιών μια ευρύτερη έννοια, αποδίδοντας την κατανομή αρμοδιοτήτων στα διάφορα όργανα του κράτους. Τα κρατικά αυτά όργανα, τόσο μεταξύ τους, αλλά και σαν ολόκληρα μαζί με το κράτος δεν αποτελούν ξεχωριστά νομικά πρόσωπα, αλλά αντίθετα αποτελούν μια ενότητα ενιαία και αδιαίρετη. Η βούληση αυτών των οργάνων, όχι μόνο ταυτίζεται, αλλά και αποδίδει την κρατική βούληση, καθιστώντας, έτσι, το κράτος νομικά ενεργό και ισχυρό, ασκώντας συγχρόνως, με αυτόν τον τρόπο, αποτελεσματικά την κρατική εξουσία.

Συνεπώς, πρόκειται για μία εξουσία, η οποία καθορίζει ελεύθερα και ανεξάρτητα από κάθε άλλη θέληση την δράση της και η οποία δεν υπόκειται σε κανένα νομικό περιορισμό, που δεν προέρχεται από αυτήν. Με άλλα λόγια, διαθέτει αποκλειστικά την ικανότητα αυτοδιάθεσης και αυτοδέσμευσης, όντας «η αποκλειστική αρμοδιότητα της αρμοδιότητας»^[16].

Δ) Νομική προσωπικότητα^[17]

Το τελευταίο εννοιολογικό χαρακτηριστικό της έννοιας του κράτους αποτελεί αδιαμφισβήτητη η νομική προσωπικότητα, που περιενδύει το μόρφωμα του Jellinek με νομικά χαρακτηριστικά, που του αποδίδουν νομική υπόσταση. Μέσα από την έννοια του νομικού προσώπου υπεισέρχεται στον ορισμό του δικαίου. Ως νομικό πρόσωπο, θα μπορούσε να οριστεί μια ένωση προσώπων, που αποτελεί φορέα, δηλαδή υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων οπλισμένο με την ικανότητα να παράγει τις επιταγές του δικαίου, διακρινόμενο ευκρινώς από τα μέλη του.

Το κράτος, ως νομικό πρόσωπο, είναι αποδεδειγμένο από τα άτομα που το συνθέτουν. Συνεπώς, όντας ανεξάρτητο από τα μέλη του δεν εξαρτάται από τη μεταβολή των φυσικών προσώπων που το εκπροσωπούν, εξασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο την ατέρμονη ύ-

« Η ενότητα της εξουσίας εμφανίζεται και εκφράζεται άλλοτε στο πρόσωπο του μονάρχη και άλλοτε στο πρόσωπο του λαού. »

[13] Α. Ράικος, ό.π., σελ. 113 επ.

[14] Δ. Θ. Τσάτσος, Πολιτεία, ό.π., σελ. 195 επ., Γ. Πάχος, ό.π., σελ. 70 επ.

[15] Α. Ράικος, ό.π., σελ. 114 επ.

[16] Α. Ράικος, ό.π., σελ. 115

[17] Δ. Θ. Τσάτσος, Πολιτεία, ό.π., σελ. 195

Η θετικιστική θεωρία για το κράτος

παρξή του και την ανάδυσή του ως ένα διαχρονικό οικοδόμημα, συντιθέμενο μάλιστα από μία και ενιαία βούληση.

2. Κριτική προσέγγιση ορισμού

Ωστόσο, ο ορισμός του Jellinek, παρά την οξεία επίδραση του στην πολιτειολογική σκέψη, παρουσιάζει ορισμένα προβλήματα, τα οποία χρίζουν αξιολογικής προσέγγισης. Μία από τις σημαντικότερες και ουσιωδέστερες κριτικές στον ορισμό αυτό άσκησε ο Θεμιστοκλής Δ. Τσάτσος^[18].

Πριν την παράθεση της καταλυτικής κριτικής του Θεμιστοκλή Δ. Τσάτσου, αξίζει να γίνει μια εννοιολογική διάκριση^[19] ανάμεσα στις έννοιες του κράτους και της πολιτείας. Με την έννοια του κράτους, αποδίδεται η δύναμη και μάλιστα η θεσμοθετημένη και συστηματοποιημένη τόσο παραγωγή, όσο και επιβολή της –νομικά δεσμευτικής– βούλησης εκείνων που διαθέτουν την δύναμη (εξουσία), εις βάρος ενός κοινωνικού συνόλου (λαός). Με λίγα λόγια λοιπόν αποδίδεται ως η κρατική εξουσία. Αντίθετα, ο όρος πολιτεία, ο οποίος χρησιμοποιείται κατά κόρων τόσο από τον Θεμιστοκλή Δ. Τσάτσο στην κριτική του, όσο και από τον Δημήτρη Θ. Τσάτσο σε μεγάλο μέρος του έργου του («Η Πολιτεία»), νοείται το παραδοσιακό εξουσιαστικό φαινόμενο στο πλαίσιο μιας οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης, δηλαδή τόσο το εξουσιαστικό όσο και το κοινωνικό φαινόμενο. Η κύρια διαφορά ανάμεσα στις δύο έννοιες είναι ότι ο όρος πολιτεία παραπέμπει στο συνολικό φαινόμενο της κατά δίκαιο οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης^[20], σε αντίθεση με το κράτος, που αποδίδει το καθαρά εξουσιαστικό φαινόμενο. Αυτή η διάκριση κρίνεται απαραίτητη, προκειμένου να αποδοθεί ευκρινέστερα η κριτική, που παρατίθεται παρακάτω.

Η κριτική πρωταρχικώς επικεντρώνεται στον σχολιασμό των τεσσάρων εννοιολογικών στοιχείων του κράτους.

A) Λαός^[21]

Αναφορικά, με την έννοια του λαού, ο Jellinek αποδίδει αυτόν σαν ένα στοιχείο στατικό από το οποίο απουσιάζει σε μεγάλο βαθμό η έννοια της συνεκτικότητας. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο ότι η έννοια του λαού, όπως αποδίδεται διαχωρίζεται ρητώς, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, από την έννοια του έθνους, η οποία περιλαμβάνει μέσα της ορισμένα συνεκτικά στοιχεία (π.χ κοινή θρησκεία, καταγωγή, γλώσσα, κτλ.), που ελλείπουν από την έννοια του λαού.

Παράλληλα, το κύριο συνεκτικό στοιχείο της πολιτείας διαχρονικά είναι η κοινή οικονομία, που επιβλέπει στην επιδίωξη κοινών ή ανταγωνιστικών κατά βάση σκοπών. Η κοινή αυτή οικονομία προσδίδει την αλληλεξάρτηση ανάμεσα στα μέλη της πολιτείας, η οποία είναι και πρέπει να είναι προσδιοριστική για τον κάθε λαό. Αναλυτικότερα, αυτή η εξάρτηση του ενός από τον άλλο, η οποία αναπτύσσεται σε σύνολο προσώπων, που διαμένει σε ορισμένη επικράτεια, αποδίδεται επαρκώς με τον όρο κοινωνία, όρος, που εμφανώς απουσιάζει από το νομικό οικοδόμημα του Jellinek.

Η «ενωτική» έννοια της κοινωνίας θα μπορούσε να αναβαθμίσει αποτελεσματικά την στατική και ερμηνευτικά «περιορισμένη» έννοια του λαού, προσδίδοντας με αυτόν τον τρόπο στην έννοια την συνεκτικότητα μέσα από τον συσχετισμό των δυνάμεων και των συμφερόντων, που αναπαράγονται, αναπτύσσονται και ενεργούν μέσα στην συνολική κοινωνική διαδικασία. Αξίζει, ωστόσο, να επισημανθεί, ότι η ρηξικέλευθη αυτή έννοια της κοινωνίας θα κλονίζε την αυτοτέλεια της εξουσίας, εξού και η μη χρήση αυτής από τον Jellinek.

B) Χώρα^[22]

Η χώρα ως εδαφικό πεδίο άσκησης της κρατικής εξουσίας, αποδίδεται από τον Jellinek ως απαραίτητη προϋπόθεση, sine qua non στοιχείο της πολιτείας, κατέχοντας ιδιαίτερη θέση στο έργο του.

Η αντίληψη της χώρας ως μια χωρική έκταση, στο πλαίσιο της οποίας ασκείται η εξουσία

« Με την έννοια του κράτους, αποδίδεται η δύναμη και μάλιστα η θεσμοθετημένη και συστηματοποιημένη τόσο παραγωγή, όσο και επιβολή της –νομικά δεσμευτικής– βούλησης εκείνων που διαθέτουν την δύναμη. »

[18] Θ. Δ. Τσάτσος, Αι γενικά αρχαί του πολιτειακού δικαίου, Εκδόσεις Το Νομικόν, Αθήνα, 1959, σελ. 70 επ.

[19] Δ. Θ. Τσάτσος, Συνταγματικό δίκαιο, ό.π., σελ. 87 επ.

[20] Κ. Χρυσόγονος, Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 11.

[21] Δ. Θ. Τσάτσος, Πολιτεία, ό.π., σελ. 199.

[22] Δ. Θ. Τσάτσος, Συνταγματικό δίκαιο, ό.π., σελ. 99 επ.

Θεωρία του Δικαίου

πάνω στους ανθρώπους, μεταβάλλει την σχέση εξουσίας και χώρας, ως σχέση ανθρώπου προς άνθρωπο και όχι ανθρώπου προς πράγμα. Με αυτή την ερμηνεία η έννοια της χώρας σχετικοποιείται και αποβάλλει από πάνω της τον χαρακτηρισμό αυτής ως *sine qua non* στοιχείο της πολιτείας.

Η πολιτεία, καθίσταται πλέον ικανή να σπάει τους «στενούς» φραγμούς τους οποίους θέτει ο παραπάνω ορισμός της χώρας, καθώς η ίδια έχει την ικανότητα να αναπτύσσει έννομη ικανότητα επιβολής και εκτός των ορίων της επικράτειάς της (π.χ. με την έκδοση ενός αλλοδαπού). Παράλληλα, την διάρρηξη του στενού αυτού ορισμού επιφέρει και η διαμόρφωση νέων εννόμων τάξεων στο πλαίσιο της ελληνικής επικράτειας (π.χ. μέσω της αναγνώρισης σε διεθνής οργανισμούς πολιτειακών δυνατοτήτων, που οδηγούν σε περιορισμό της εθνικής κυριαρχίας, με ρητή μάλιστα συνταγματική κατοχύρωση (άρθρο 28 παρ.2/3 του Συντάγματος).

Γ) Πρωτογενής εξουσία^[23]

Η εξουσία αποτελεί ένα από τα κεφαλαιώδη γνωρίσματα της πολιτείας, με την οποία εξασφαλίζεται η ορθή οργάνωση και συνοχή αυτής. Εντούτοις, ο ορισμός μη μένοντας, στον «γυμνό» χαρακτηρισμό ως «εξουσία», της προσδίδει δύο χαρακτηριστικά, την πρωτογένεια, καθώς και την απόλυτη κυριαρχία αυτής. Η χρήση αυτών των δύο όρων, έρχεται σε σύγκρουση, τόσο με την έννοια του διεθνούς έννομου χώρου, όσο και με την οριοθέτηση της εξουσίας, αντίστοιχα.

Συγκεκριμένα, αναφορικά με την απόδοση στην εξουσία του χαρακτηρισμού «πρωτογενής», αντιμετωπίζεται η έννοια του κράτους εξόφθαλμα και αποκομμένη από τη διεθνή έννομη τάξη. Όμως, το κράτος σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να νοηθεί ως μια μεμονωμένη οντότητα, η οποία δρα και υπάρχει μόνη της στον κόσμο. Η διεθνής πραγματικότητα εντάσσει το κάθε μεμονωμένο κράτος σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κρατών, τα οποία συνεργάζονται αποτελεσματικά μεταξύ τους για την αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων, χάρη στο διεθνές δίκαιο, που αποτελεί συνδετικό κρίκο.

Επιπρόσθετα, η εξουσία δεν οριοθετείται μονάχα στον διεθνή έννομο χώρο, αλλά και στο εσωτερικό αυτής, από μια κοινωνική τάξη, η οποία δεν μπορεί πλέον να συμπιεστεί από τις αντίθετες προς αυτήν νομικές επιταγές, τις οποίες παράγει η εξουσία. Ακριβώς, αυτός ο περιορισμός αποδίδει *de facto* εξουσία και στα κοινωνικές αυτές τάξεις, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο την εξουσία «κοινωνικά διαχυτή»^[24].

Συνεπώς, η εξουσία της πολιτείας, που ασκείται από το νομικό της πρόσωπο, δεν ανάγεται σε καμία αξιολογική αρχή, ούτε προϋποθέτει δημοκρατική νομιμοποίηση. Παρόλο, που είναι, λοιπόν, νομικά οργανωμένη, δεν έχει καμία αξιολογική νομιμοποίηση. Τέλος, η μη ένταξη της έννοιας της εξουσίας μέσα στη διεθνή έννομη τάξη, οδηγεί στην μη καταγραφή των *de facto* και *de iure* περιορισμών, που δημιουργεί για την πολιτειακή εξουσία το διεθνές δίκαιο και γενικότερα η διεθνής πραγματικότητα^[25].

Δ) Νομική προσωπικότητα^[26]

Ο Θ. Δ. Τσάτσος στην κριτική του, αποικωδικοποιεί το εννοιολογικό στοιχείο του νομικού προσώπου και μέσω αυτού, αποδίδει τα τρία ουσιωδέστερα χαρακτηριστικά του. Το νομικό πρόσωπο ως φορέας δικαιωμάτων είναι ικανό να παράγει τις επιταγές του δικαίου.

Οι επιταγές αυτές παρά την πάροδο του χρόνου και τη συνακόλουθη εναλλαγή των προσώπων, εξακολουθούν να υπάρχουν διαχρονικές και δεσμευτικές, καθώς η πολιτεία δεν παύει να υπάρχει, παρά τις μεταβολές των φορέων της.

Τέλος, το ίδιο το νομικό πρόσωπο, ως φορέας όχι μονάχα δικαιωμάτων, αλλά και υποχρεώσεων, παράγει κανόνες δικαίου, οι οποίες καθορίζουν τον τρόπο λειτουργίας αυτού και οριοθετούν την σχέση του προς τους πολίτες της πολιτείας. Με αυτόν τον τρόπο, το ίδιο το κράτος αυτοπεριορίζεται και αυτοδεσμεύεται (θεωρία της αυτοδέσμευσης^[27]), εξασφαλίζοντας την ορθή και σύννομη λειτουργία αυτού. Όλα τα παραπάνω, οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι η έννοια του νομικού προσώπου, α-

« Το κράτος σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να νοηθεί ως μια μεμονωμένη οντότητα. »

^[23] Δ. Θ. Τσάτσος, Πολιτεία, ό.π., σελ. 202.

^[24] Δρ. Ι. Μάνσης, Συνταγματικόν Δίκαιον Α': πανεπιστημιακά παραδόσεις, Εκδόσεις: Αφοι Π. Σάκουλας, Θεσσαλονίκη – Αθήνα, 1967, σ. 36 επ.

^[25] Δ. Θ. Τσάτσος, Συνταγματικό δίκαιο, ό.π., σελ. 95.

^[26] Δ. Θ. Τσάτσος, Συνταγματικό δίκαιο, ό.π., σελ. 100 επ.

^[27] Α. Ράικος, ό.π., σελ. 119

Η θετικιστική θεωρία για το κράτος

ποτελεί καταλυτικό παράγοντα για την εισαγωγή στον ορισμό της πολιτείας της έννοιας του δικαίου, χάρη στη δικαϊκή συγκρότηση του λαού.

Συνεπώς, η προβολή από τον Θεμιστοκλή Τσάτσο αυτών των στοιχείων και η διεξοδική ερμηνευτική τους προσέγγιση, φανερώνει την επικρότηση του στοιχείου του νομικού προσώπου, θεωρώντας το θεμελιώδες για την έννοια του κράτους.

3. Σχολιασμός του ορισμού

Συγχρόνως, η κριτική του Θεμιστοκλή Δ. Τσάτσου, πέρα από την εξέταση του κάθε εννοιολογικού στοιχείου του κράτους ξεχωριστά, επεκτείνεται και σε μία συνολική θεώρηση αυτού του ορισμού.

Η θεωρία του Jellinek συνολικά στερείται από οποιονδήποτε τελεολογία^[28]. Η πολιτεία βρίσκεται έξω από κάθε αξιολογικό προβληματισμό. Έτσι, η ίδια γίνεται αυτοσκοπός και μυθοποιείται, ενώ παράλληλα η δικαίωση της αναζητείται μέσα στην ίδια. Αυτό, όμως, επιδρά αρνητικά στην νομική παιδεία και κατ'επέκταση στον τρόπο λειτουργίας των φορέων των πολιτειακών θεσμών.

Η θεωρία του Jellinek προσφέρει παράλληλα τη θεωρητική υποδομή για τη διαιώνιση του απόλυτου διαχωρισμού της εξουσίας από την κοινωνία, η οποία λειτουργία ασφαλιστικά μονάχα για την εξουσία. Αυτή η περί κράτους αντίληψη, όπως διαμορφώνεται από το έργο του Jellinek συνιστά έκφραση του γερμανικού θετικισμού. Από το συνολικό, δηλαδή, πολιτικό φαινόμενο της πολιτείας απομονώνονται μονάχα τα κρατικά στοιχεία, τα οποία μεταμορφώνονται σε αποκλειστικούς, και κατ'επέκταση αποφασιστικούς παράγοντες του πολιτειακού φαινομένου. Το κράτος, με αυτόν τον τρόπο, μεταμορφώνεται σε δύναμη, που μπορεί να παράγει και να επιβάλλει αυτόνομα δίκαιο. Ακριβώς, αυτή η παραγωγή από το κράτος προσφέρει και την νομιμοποίηση που αυτό απαιτεί. Ο θετικισμός, δηλαδή, του Jellinek εξαρτά τη νομιμότητα της ασκούμενης εξουσίας από το πραγματικό γεγονός που παράγει και επιβάλλει αυτόνομα το δίκαιο. Ακριβώς αυτή η αυτόνομη επιβολή δικαίου, χωρίς την ύπαρξη μηδενός ελέγχου, μπορεί να οδηγήσει σε ποικίλες αυθαιρεσίες εκ μέρους της εξουσίας εις βάρος του λαού.

Μέσα από τον ορισμό περί κράτους, προκύπτει, ακόμη, η αρχή της πολιτικής ουδετερότητας^[29] της κρατικής εξουσίας. Στόχος της εξουσίας, με βάση την αρχή αυτή, είναι η διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Απέναντι στις συγκρούσεις, η εξουσία λειτουργεί ως ουδέτερος διαιτητής. Ο ρόλος της, λοιπόν, εμφανίζεται ως ενωτικός των διαφόρων συγκρουσιακών τάσεων, ώστε να τις υπερνικήσει τις όποιες διασπαστικές, της συνοχής του κράτους, πρακτικές. Ακριβώς αυτή η ιδιότητα της ουδέτερης, η οποία προσφέρεται στην εξουσία, και της επιτρέπει να λειτουργεί εκτός αυτών των αντιμαχόμενων δυνάμεων, την προσυλλάσσει από κάθε αρνητική κριτική και αμφισβήτηση του έργου της. Ωστόσο έτσι συγκαλύπτεται η κοινωνική διάσταση της άσκησης της εξουσίας από την άρχουσα πολιτική δύναμη, ενώ ταυτόχρονα απεξαρτά την κρατική εξουσία από τον υπάρχοντα λαό. Η εξουσία εμφανίζεται έξω από κάθε έννοια διαταξικού, όσο και ενδοταξικού ανταγωνισμού, με την εξουσία να μετατρέπεται σε ένα όργανο τελείως απρόσωπο και αποκρουστικό για το λαό.

Αξίζει να στο συγκεκριμένο σημείο με ένα παραλληλισμό, υπογραμμισθεί, ότι η έννοια της πολιτικής ουδετερότητας, ενυπάρχει ακόμη και σήμερα στο Σύνταγμα μας, στο σημείο που γίνεται λόγος για την πολιτική ουδετερότητα των δημοσίων υπαλλήλων (στο άρθρο 29 παρ. 3 του Συντάγματος), δείχνοντας την επιρροή αυτού από τον γερμανικό θετικισμό.

Επίλογος

Ολοκληρώνοντας την κριτική του ο Θεμιστοκλής Δ. Τσάτσος επισημαίνει ακόμη έναν πρόβλημα, που προκύπτει από τον ορισμό του Jellinek. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο Jellinek απέδωσε δύο ορισμούς για το κράτος, έναν κοινωνιολογικό και ένα νομικό. Παρόλα αυτά, η κατασκευή αυτών των δύο ορισμών είναι ανεξάρτητη και ασύνδετη, δηλαδή ο ίδιος δεν αναζητεί, ούτε καταγράφει τη διαλεκτική σχέση του ενός προς τον άλλον ορισμό, με αποτέλεσμα να υπάρχουν δύο ορισμοί στεγανά διαχωρισμένοι μεταξύ τους, που οδηγεί στην κατασκευή του «νομικού» κράτους χωρίς την ύπαρξη οποιουδήποτε

« Η αυτόνομη επιβολή δικαίου, χωρίς την ύπαρξη μηδενός ελέγχου, μπορεί να οδηγήσει σε ποικίλες αυθαιρεσίες εκ μέρους της εξουσίας εις βάρος του λαού »

[28] Δ. Θ. Τσάτσος, Πολιτεία, ό.π., σελ. 203 επ.

[29] Δ. Θ. Τσάτσος, Πολιτεία, ό.π., σελ. 204 επ.

Θεωρία του Δικαίου

κοινωνιολογικού προβληματισμού^[30]. Συνεπώς, ο Jellinek, παρά την κοινωνιολογική του προσέγγιση, παραμένει σε μεγάλο βαθμό θετικιστής στην απόδοση του νομικού ορισμού του κράτους.

Αξίζει, ωστόσο, να επισημανθεί, ότι η θεωρία της νομικής προσωπικότητας του κράτους, παρά τα όποια αρνητικά χαρακτηριστικά επισημάνθηκαν, βρήκε στη νομική επιστήμη μεγάλη απήχηση και θωράκισε πολιτικοθεωρητικά το αστικό κράτος. Αυτό συνέβη, διότι απαντούσε και εξακολουθεί, ακόμη και σήμερα, να απαντά σε κείριας σημασίας νομικά και πολιτικά ζητήματα, που συνδέονται με την οργάνωση, τη δράση και τις λειτουργίες του κράτους. Ανόμνη, το πλάσμα της νομικής προσωπικότητας έχει μια τεράστια πρακτική χρησιμότητα, που οφείλεται κυρίως στην προσωποποίηση του κράτους και στη λογική αναγωγή του σε υποκείμενο δικαίου. Τέλος, σημαντική καινοτομία της θεωρίας της νομικής προσωπικότητας του κράτους είναι ότι συνδέει οργανικά και συστατικά το Κράτος με το Δίκαιο^[31], γεγονός που εξέλειπε και εκλείπει ακόμη και στις μέρες μας, από αριετούς ορισμούς για το κράτος.

Το κράτος, παρά τη διαχρονικότητά του, ως έννοια αναγάγει τις ρίζες του στο μακρινό παρελθόν. Από τη δημιουργία αυτού πολλοί άνθρωποι του πνεύματος, προερχόμενοι από

διαφορετικούς τομείς προσπάθησαν να αποδώσουν τον ορισμό αυτού από την οπτική, που ο καθένας πρέσβευε.

Ωστόσο, η ύπαρξη ποικίλων διαφορετικών και αλληλοσυγκρουόμενων, πολλές φορές, απόψεων, δεν αποδίδεται μονάχα στην διαφορετική οπτική γωνία καθενός που προσπαθούσε να μελετήσει το κρατικό φαινόμενο. Οφείλεται, παράλληλα, στο γεγονός, ότι το κρατικό φαινόμενο είναι αποτέλεσμα μιας μακράς ιστορικής διεργασίας και ατέρμονης εξελικτικής διαδικασίας. Αποτέλεσμα αυτού είναι, ότι κάθε θεωρία περιλαμβάνει διαφορετικές καταβολές, αλλά και διαφορετικούς στόχους, οι οποίες επηρεάζονται κάθε φορά από το ιστορικό, πολιτικό, πολιτειακό και κοινωνικό φαινόμενο.

Συνεπώς, ο θεωρητικός αυτός διάλογος ήταν, είναι και πρέπει να παραμείνει συνεχώς ανοιχτός, εντάσσοντας στο πεδίο του όλες τις απόψεις που αφορούν το κράτος και στοχεύουν στην εννοιολογική αποσαφήνιση αυτού. Η απορρέουσα αλληλεπίδραση αυτών των απόψεων για το κράτος, όχι μόνο μπορεί να επιτύχει την επιστημονική προσέγγιση αυτού, αλλά αντίθετα να αποτελέσει ένα σπουδαίο βήμα στην ευρύτερη αλληλεξάρτηση των κρατών μεταξύ τους...

••••

« Η θεωρία της νομικής προσωπικότητας του κράτους, παρά τα όποια αρνητικά χαρακτηριστικά επισημάνθηκαν, βρήκε στη νομική επιστήμη μεγάλη απήχηση. »

[30] Δ. Θ. Τσάτσος, Συνταγματικό δίκαιο, ό.π., σελ. 106.

[31] Α. Μανιτάκης, Συνταγματική οργάνωση του Κράτους (με στοιχεία πολιτεολογίας), Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2009, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 100 επ.